

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ

У статті розкриваються основні напрями дослідно-експериментальної роботи з виявлення стану формування професійних особистісних якостей майбутніх учителів-філологів.

The article focuses on the guidelines of experimental work directed at the analysis of the modern state of future teachers-philologists' professional personal qualities formation.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури засвідчує, що серед основних завдань вищої педагогічної освіти, що потребують реалізації, проблема формування професійних особистісних якостей учителя займає важливе місце. Професійні особистісні якості є складовою частиною особистісного компонента професійно-педагогічної підготовки.

Науковому розв'язанню проблеми формування якостей особистості сприяли дослідження Б.Ананьєва, Ю.Бабанського, Г.Балла, С.Батишева, І.Беха, В.Богословського, О.Бодальова, Ф.Гоноболіна, С.Гончаренка, Є.Зеєра, Д.Зюзіна, І.Зязюна, Є.Клімова, В.Кременя, Н.Ничкало, В.Семіченко, С.Сисоєвої, І.Харламова, в яких зазначається, що якості особистості виражаються в органічній єдності її потреб, свідомості, знань, емоційно-вольової сфери та практичних дій, спрямованих на професійне становлення.

Значним у дослідженні проблем формування професійних особистісних якостей є доробок вітчизняних учених у галузі теорії та практики виховної роботи (І.Бех, Г.Васянович, О.Гура, О.Дубасенюк, С.Карпенчук, А.Макаренко, В.Сухомлинський, О.Романовський, О.Сухомлинська, Т.Сущенко); особистісно орієнтованого виховання (І.Бех, О.Пехота, Г.Пустовіт, В.Рибалка); гуманізації та гуманітаризації середньої та вищої освіти (Г.Балл, С.Гончаренко, І.Зязюн, В.Кремень, Н.Ничкало, О.Савченко).

Метою статті є виявлення сучасного стану формування професійних особистісних якостей майбутніх учителів-філологів у навчально-виховному процесі класичних університетів.

З цією метою було проведено дослідно-експериментальну роботу, що включала такі **заходи**:

- проведення бесід, інтерв'ювання, анкетування студентів-філологів, які навчаються в класичних університетах, з метою вивчення їх уявлень про комплекс професійних особистісних якостей, необхідний сучасним учителям-філологам;
- застосування методів педагогічного спостереження й експертної оцінки діяльності майбутніх учителів-філологів у навчально-виховному процесі;
- проведення бесід і анкетування серед викладачів спеціальних дисциплін з метою вивчення їх позиції щодо формування професійних особистісних якостей студентів-філологів.

Загалом означене сприяло визначенню інформаційної бази для виявлення сучасного реального стану досліджуваної проблеми.

Для виявлення характеру уявлень майбутніх учителів-філологів про професійні особистісні якості, необхідні в майбутній педагогічній діяльності, було проведено опитування студентів різних курсів. Оскільки ефективність навчально-виховного процесу підвищується внаслідок збігу об'єктивних умов навчання із суб'єктивними характеристиками студентів, завданням початкового етапу експерименту стало виявлення особистісних і професійних параметрів професіонала, котрі є значущими для самих студентів. З цією метою було проведено опитування серед студентів філологічних інститутів і факультетів класичних університетів. Результатом опитування стало виявлення поглядів

сучасного студентства на професійні особистісні якості, необхідні вчителю-філологу. Студентам було поставлене запитання: “Які професійні особистісні якості вчителя-філолога ви вважаєте необхідними й достатніми для успішного виконання професійної діяльності?” У результаті відкритого анкетування було складено переліки якостей. Ефективність цього підходу було перевірено в дослідженнях В. Семіченко, яка довела, що подібний підхід дозволяє уникнути упередженості й нав’язування опитуваним власної точки зору [1].

Студентами було вказано близько 40 професійних особистісних якостей учителя-філолога; отримані результати було узагальнено та відображено за кількістю виборів у процентному відношенні:

- комунікативність, прагнення та вміння спілкуватися – 35,4%;
- доброта, гуманність – 30%;
- толерантність по відношенню до людей з відмінними релігійними й політичними поглядами та тих, які належать до інших національностей – 25,4%;
- любов до дітей, бажання їх вчити та виховувати – 21,6%;
- емпатія, здатність до співчуття й розуміння інших людей – 21,1%;
- відповідальність за результати своєї праці – 15,2%;
- справедливість по відношенню до учнів – 12,7%;
- цілеспрямованість – 12%;
- прагнення до особистісного й професійного самовдосконалення – 11,8%;
- любов до професії вчителя – 11,4%;
- терплячість – 10,2%;
- вимогливість по відношенню до учнів – 9,9%;
- креативність, здатність до прийняття нестандартних рішень, використання творчих підходів у навчально-виховному процесі – 9,9%;
- емоційна стабільність – 8,5%;
- наполегливість у досягненні професійних цілей – 8,9%;
- працелюбність, бажання працювати вчителем – 7,2%;
- тактовність по відношенню до учнів, батьків, колег – 6,8%;
- ініціативність – 6,4%;
- чесність – 6,1%;
- розвинута емоційність – 5,2%;
- педагогічний оптимізм, віра в найкраще в дітях – 4,8%;
- уважність, вміння прислухатися до учнів – 4,5%;
- ввічливість у будь-якій ситуації – 4,4%;
- почуття гумору – 4,2%;
- рішучість, особливо в критичних ситуаціях – 4%;
- об’єктивність в оцінюванні учнів – 3,6%;
- вимогливість до себе як до вчителя – 3,1%;
- впевненість у собі, своїх можливостях – 2,5%;
- професійна активність – 2,5%;
- винахідливість у навчальній та виховній роботі – 2,1%;
- професійна добросовісність – 1,7%;
- альтруїзм – 1,2%.

Слід зазначити, що результати опитування показали недостатню інформованість студентів про комплекс і сутність професійних особистісних якостей, про що свідчить той факт, що декотрі студенти прирівнювали до особистісних якостей такі поняття, як компетентність, спеціальні знання з фахових предметів, методичні уміння тощо. Таких студентів на другому курсі виявилось 41%, на третьому – 31,6%, на четвертому – 25,2%. Хоча ці показники свідчать про позитивну динаміку в засвоєнні знань про особистість вчителя-філолога, але ця динаміка, на наш погляд, є недостатньою. З цього можна зробити висновок про недостатньо повне усвідомлення більшістю студентів-філологів змісту й сутності роботи вчителя філологічних дисциплін. Скоріше за все уявлення студентів про

майбутню професію має штучний ідеалізований характер, що не відповідає реальній навчально-виховній практиці.

Окрім якісного аналізу отриманих результатів, нами було проведено кількісну їх обробку для виявлення повноти уявлень студентів про необхідні в майбутній професійній діяльності особистісні якості. Так, 30,5% студентів-філологів вказали від 1 до 3 якостей; 49,5% – від 4 до 6 якостей; 16,2% – від 7 до 9 якостей; 3,8% – вказали 10 і більше професійних особистісних якостей, що засвідчило відсутність у більшості студентів чіткого й повного уявлення про ідеал учителя-філолога.

Дослідження професійних планів студентів-філологів, яке проводилося за методикою, запропонованою В.Семиченко й адаптованою до завдань дослідження, показало, що 8,9% студентів виявили загальнопедагогічну спрямованість, зазначивши, що обрали спочатку професію вчителя, а потім спеціальність – філологію; 5% студентів одночасно прийняли рішення стати вчителем і викладати мову та літературу; у 27,6% студентів рішення вивчати мову та літературу домінувало над вибором учительської професії; а 58,5% студентів вступили до університету з метою вивчення філологічних дисциплін (переважно мови), не маючи на меті після його закінчення працювати вчителем. Дослідно-експериментальна робота, таким чином, підтвердила відсутність у більшості студентів спрямованості на вчительську професію.

На наступному етапі дослідження ми мали на меті виявити, наскільки завдання щодо формування професійних особистісних якостей майбутніх учителів-філологів реалізуються викладачами в навчально-виховному процесі класичного університету. Для цього нами було використано анкету, запроповану Н.Тимченко [2: 225-227] й адаптовану до нашого дослідження. Анкетування було проведене серед викладачів спеціальних (філологічних) дисциплін (загалом 49 осіб), серед яких 31,2% – кандидати наук, доценти, 18,7% – старші викладачі, 38% – викладачі, 12,1% – асистенти. Середній стаж роботи у вузі серед викладачів, які взяли участь у дослідженні, склав 10 років.

Проведене анкетування засвідчило, що:

- 33% викладачів спеціальних дисциплін не проводять роботу з формування професійних особистісних якостей студентів, оскільки вважають, що навчально-виховний процес сам впливає на їх формування;
- 28% викладачів ведуть фрагментарну роботу в цьому напрямі, тільки в міру необхідності;
- 19% викладачів проводять роботу з формування особистісних якостей майбутніх учителів на кожному занятті, але без попереднього планування;
- 12% викладачів висловили думку, що формування професійних особистісних якостей студентів не є завданням університетської освіти;
- тільки 8% викладачів проводять цілеспрямовану, заздалегідь сплановану роботу на заняттях та в позанавчальній діяльності.

Викладачі у визначенні професійних особистісних якостей, котрі необхідно формувати на заняттях з дисциплін, що вони викладають, та у виховній діяльності, у першу чергу, керуються специфікою та можливостями навчальної дисципліни й виховних заходів (52%); рівнем вихованості студентської групи (36%); загальними завданнями виховання особистості в демократичному суспільстві (7%); професійними вимогами до вчителя-філолога (5%). Виходячи з цього, ми зробили висновок про спонтанність виховних впливів з боку викладачів на особистість майбутнього вчителя-філолога. Ті викладачі, які у вихованні студента виходять з потенційних можливостей навчальних дисциплін, практично не замислюються над необхідністю цілеспрямованого впливу на його особистість з метою розвитку особистісних якостей. Орієнтація на рівень вихованості студентської групи фактично виключає цілеспрямованість виховних впливів, тому що викладач орієнтується на вже сформовані якості та, як правило, виділяє зі структури особистості тільки ті з них, що є неприйнятними з огляду на загальноприйняту поведінку студента. Тож, у багатьох випадках

викладачі не ставлять своїм завданням формування позитивних особистісних якостей студентів, а тільки обмежуються корекцією негативних.

Результати опитування викладачів засвідчили й обмежену кількість методів, що застосовуються ними з метою формування особистості студентів. Так, за частотою використання в навчально-виховному процесі перше місце посідають методи формування свідомості особистості, серед яких у більшості випадків викладачі вдаються до словесних. У ситуаціях, що, на думку викладачів, потребують втручання, частіше використовуються методи зауваження (28%) та бесіди (23%). Серед методів стимулювання й мотивації поведінки найчастіше застосовується заохочення (18%), до організації змагання в студентському колективі вдаються тільки 15% викладачів. Слід зазначити фрагментарність застосування в навчально-виховному процесі методів ділової гри (7%), аналізу професійних ситуацій (5%) і створення ситуацій, що виховують (3%).

Ситуація, що склалася в організації навчально-виховного процесу, пояснюється ще й тим, що більшість викладачів спеціальних дисциплін (71%) вважають, що на формування професійних особистісних якостей, у першу чергу, впливає змістове наповнення навчальних предметів і виховних заходів, і тільки 29% з них визнають, що більше уваги слід приділяти формам проведення занять.

У ході експерименту було проведено бесіди й анкетування серед студентів та викладачів з метою виділення дисциплін, котрі, на їх думку, містять найбільші можливості для формування професійних особистісних якостей майбутніх учителів-філологів. Так, анкетування студентів 3-4 курсів показало, що, на їх думку, найбільші можливості в цьому плані мають практичні дисципліни мовного циклу, перш за все практичний курс усного та письмового мовлення (I рангове місце), друге місце студентами було відведено педагогічній практиці, третє – виховній роботі, що проводиться в університетах, четверте – дисциплінам психолого-педагогічного циклу, п'яте – історії зарубіжної літератури (таблиця 1).

Таблиця 1.

Можливості складових навчально-виховного процесу у формуванні професійних особистісних якостей студентів-філологів

№	Складові навчально-виховного процесу	Кількість виборів	Рангове місце
1.	Практичні дисципліни мовного циклу (УПМ, практичні курси граматики та фонетики)	795	I
2.	Педагогічна практика	681	II
3.	Різноманітні позанавчальні заходи (студії, дискусії, зустрічі з цікавими людьми, екскурсії тощо)	644	III
4.	Методики викладання мов та літератури	568	IV
5.	Літературознавчі дисципліни	492	V
6.	Психолого-педагогічні дисципліни	454	VI
7.	Теоретичні дисципліни мовного циклу (лексикологія, стилістика, теоретична граматика та фонетика тощо)	379	VII
8.	Загальноосвітні дисципліни (філософія, історія тощо)	303	VIII

Серед викладачів помітною є тенденція ідеалізувати можливості дисципліни, викладачами якої вони є, окрім цього, більшість із викладачів (83%) указали на значні можливості виховної роботи класичного університету та педагогічної практики в процесі формування професійних особистісних якостей студентів.

Отже, проведене дослідження показало, що студенти-філологи недостатньо розуміють місце дисциплін психолого-педагогічного циклу у формуванні професійних особистісних якостей, надаючи перевагу саме спеціальним дисциплінам. У зв'язку з цим вважаємо за

потрібне введення спецкурсу на міжпредметній основі, котрий би базувався на змісті психолого-педагогічних дисциплін, ураховував би специфіку філологічної спеціальності та цілеспрямовано сприяв формуванню професійних особистісних якостей майбутніх учителів-філологів.

Висновки. Отже, проведені дослідження засвідчили, що уявлення студентів про майбутню професію має штучний ідеалізований характер, що не відповідає реальній навчально-виховній практиці; у більшості студентів відсутня спрямованість на професію вчителя. У підготовці майбутніх учителів-філологів домінує тенденція предметоцентризму і спрямованості переважно на набуття ними знань, умінь і навичок, формуванню ж професійних особистісних якостей не приділяється належної уваги (45% викладачів вважають, що їх завдання полягає лише в наданні студентам достатнього обсягу знань з предмета, 28% викладачів фрагментарно вдаються до формування професійних особистісних якостей студентів і лише 27% з них систематично проводять роботу в цьому напрямі).

Розв'язання означених проблем вбачається у впровадженні педагогічних умов, що сприятимуть підвищенню ефективності формування професійних особистісних якостей майбутніх учителів-філологів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барбина Е.С., Семиченко В.А. Идеи интеграции, системности и целостности в теории и практике высшей школы: Научно-методическое пособие. – К., 1996. – 261 с.
2. Тимченко Н.С. Формування професійно-етичних якостей майбутніх службовців-митників: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – Дніпропетровська академія митної служби України. – Дніпропетровськ, 2003. – 239 с.

УДК 378.126

Н.І. Бутенко

ЕСТЕТИЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Стаття присвячена аналізу педагогічних умов естетизації сучасного навчально-виховного процесу та приведення його у відповідність з естетичними критеріями.

The article is dedicated to the analysis of pedagogical framework of making the contemporary process of education aesthetic and adjusting it in accordance with aesthetic criteria.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку середньої та вищої освіти особливої актуальності та гостроти набувають питання естетизації навчально-виховного процесу. З погляду відомих вчених (І.А.Зязюн, С.Г.Мельничук, Н.Є.Миропольська, О.В.Киричук, Т.М.Ткачова), педагогічна естетика визначає майбутнє української школи адже вона передбачає осмислення вчителем мети і засобів навчально-виховного впливу з урахуванням естетичних вимог. На жаль, проблема гармонії, цілісності, завершеності в педагогічній теорії і практиці отримала своє тлумачення лише в контексті соціалізації особистості та її відповідності соціально-значимим вимогам морального, політичного змісту. Педагогічна інтерпретація цього поняття на основі естетичних принципів і критеріїв дозволяє визначити особистість учня не лише як носія соціального досвіду, але й самоорганізуючої системи, здатної до творення і удосконалення себе і всього, що її оточує. У зв'язку з цим осмислення педагогічної діяльності як естетичної категорії привертає особливу увагу, вимагає відповідного теоретичного обґрунтування і практичного вирішення.

Досвід майбутнього вчителя моделюється під впливом соціально-історичного середовища, яке визначає свої пріоритети, духовні цінності, моральні ідеали, потреби та інтереси. У контексті соціально-історичного розвитку відповідні вимоги ставляться перед навчально-виховною системою, особистістю педагога, його досвідом та педагогічною